

Aleksandra Czudek

ORCID: 0009-0002-5506-2105

*Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej
w Krakowie*

Joanna Gruba

ORCID: 0009-0005-3516-1968

*Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej
w Krakowie*

***Znaczenie rehabilitacji zawodowej w funkcjonowaniu
osoby z niepełnosprawnością***

The relevance of vocational rehabilitation in the functioning of a person with
a disability

Abstrakt

Praca zawodowa ma istotne znaczenie w życiu osoby z niepełnosprawnością. Rehabilitacja zawodowa jest kluczowym narzędziem wspierającym proces rozwoju zawodowego, samodzielności i integracji społecznej. Przebiega ona w sposób wieloetapowy i kompleksowy, sprzyja rehabilitacji społecznej i zawodowej. Znaczenie pracy dla osób z niepełnosprawnościami obejmuje aspekty ekonomiczne, emocjonalne i społeczne, przyczyniając się do integracji społecznej oraz poprawy jakości życia. Głównym celem tego procesu jest nie tylko reintegracja zawodowa, lecz także podniesienie jakości życia poprzez rozwijanie umiejętności zawodowych, społecznych i życiowych. Poradnictwo zawodowe jest kluczowym elementem wspierania osób z niepełnosprawnościami w wyborze ścieżki zawodowej. Poprzez indywidualne i grupowe zajęcia, doradcy zawodowi pomagają klientom zrozumieć siebie, dokonać realistycznego wyboru zawodu oraz zwiększyć pewność siebie i samoocenę. Aktywizacja zawodowa ma na celu zwiększenie szans na zatrudnienie, rozwój zawodowy i pełne uczestnictwo w życiu społecznym osób z niepełnosprawnościami.

Słowa kluczowe: rehabilitacja zawodowa, osoby z niepełnosprawnością, praca

Abstract

Professional work holds significant importance in the life of an individual with disabilities. Vocational rehabilitation serves as a crucial tool supporting the process of professional development, independence, and social integration. It unfolds in a multi-stage and comprehensive manner, fostering both social and professional rehabilitation. The significance of work for individuals with disabilities encompasses economic, emotional, and social aspects, contributing to social integration and improving the quality of life. The primary goal of this process is not only vocational reintegration but also enhancing the quality of life through the development of vocational, social, and life skills.

Vocational counseling is a key element in supporting individuals with disabilities in choosing a career path. Through individual and group sessions, vocational counselors help clients understand themselves, make realistic career choices, and enhance their self-confidence and self-esteem. Vocational activation aims to increase opportunities for employment, professional development, and full participation in the social life of individuals with disabilities.

Keywords: vocational rehabilitation, disabilities, work

Propozycja cytowania: Czudek, A., Gruba, J. (2024). Znaczenie rehabilitacji zawodowej w funkcjonowaniu osoby z niepełnosprawnością. *Zeszyty Naukowe Pedagogiki Specjalnej*, 17, 38-49.

Wprowadzenie

Jakość życia osób z niepełnosprawnościami jest często podejmowana przez badaczy. Najczęściej jej celem jest określenie, jak stopień niepełnosprawności wpływa na poziom ich życia. Powoduje ona określone konsekwencje dla funkcjonowania człowieka w sytuacjach życia codziennego, zawodowego i społecznego. Jest rozumiana jako pewnego rodzaju ograniczenie, ale nie jest czynnikiem ograniczającym jednostkę w sferze życia społecznego czy zawodowego. To właśnie dla wielu osób z tej grupy praca jest formą rehabilitacji społecznej, dającą często jedyną możliwość zakorzenienia w głównym nurcie życia (Otrębski, Roźnowski, 2008). Zatrudnienie zapobiega wykluczeniu społecznemu rozumianemu jako niepodjęcie zwyczajowej drogi życiowej lub wypadanie z niej, ograniczenie uczestnictwa, wpływania, korzystania z podstawowych instytucji publicznych, rynków, które powinny być teoretycznie dostępne dla wszystkich (Tarkowska, 2006). Podjęcie pracy stanowi istotną możliwość dla osób z niepełnosprawnością zarówno w kontekście nawiązywania relacji społecznych, jak i zapewnienia niezależności materialnej. Istotą

pomocy jest umożliwienie samodzielnej egzystencji i stworzenie warunków możliwości do aktywności zawodowej i rozwoju. Wsparcie polega na usprawnianiu funkcji osoby, a nie jej wyręczaniu już od najmłodszych lat. W literaturze podkreślana jest znacząca rola rodziny i otoczenia w procesie adaptacji społeczno-zawodowej osób z niepełnosprawnością (Bartkowicz, 2007). Dziecko niepełnosprawne potrzebuje, a wręcz wymaga znaczącego wsparcia, to właśnie rodzice ukierunkowują je od najmłodszych lat życia, co ma wpływ na edukację i podejmowaną pracę (Tamże). Nastawienie na aktywne funkcjonowanie w społeczeństwie i rynku pracy zachęcają osobę do podjęcia zatrudnienia i realizacji różnych aktywności (Paszkwicz, 2008). Osoba z niepełnosprawnością, która jest akceptowana przez rodzinę, akceptuje również siebie i chce podejmować nowe aktywności.

Praca w życiu człowieka

Praca zawodowa stanowi w życiu każdego człowieka niezwykle ważny element. To właśnie ona zajmuje większą część jego życia, na które ma znaczący wpływ. Jest podstawą, która kształtuje osobowość i system wartości. Słownik języka polskiego definiuje pracę jako: „świadomą, celową działalność człowieka zmierzającą do wytworzenia określonych dóbr materialnych lub kulturalnych, będącą podstawą i warunkiem istnienia i rozwoju społeczeństwa” (SJP Szym, s. 904). Wincenty Okoń (2004, s. 324) pracę definiuje w następujący sposób: „praca to jednostkowa lub zbiorowa działalność, której celem jest uzyskanie jakiegoś wytworu materialnego bądź niematerialnego. Ze względu na znaczenie tego wytworu, procesowi pracy na ogół towarzyszy przekonanie o jej pożytku, a zarazem przymus wewnętrzny, tj. narzucony sobie przez jednostkę lub zewnętrzny, tj. narzucony przez społeczne warunki życia zbiorowego”. Dzięki pracy człowiek może zaspokoić swoje potrzeby. Praca, która wykonywana jest z przyjemnością i pasją daje poczucie zadowolenia i spełnienia, i do tego powinien dążyć w swoim życiu każdy człowiek. Praca nie tylko zaspokaja materialnie, ale wyznacza również pozycję zawodową i społeczną. Praca zawodowa stanowi ważny wyznacznik jakości życia, przedstawia ona bowiem dużą wartość i znaczenie dla większości ludzi,

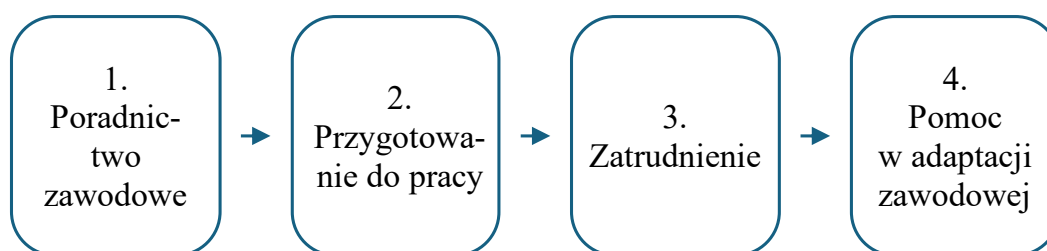
zwłaszcza dla osób z niepełnosprawnością (Smoleń, 2004). Praca powinna zapewniać możliwość samorealizacji i rozwoju nowych umiejętności (Gitling, 2005). Praca jest często obszarem samorealizacji, umożliwiając człowiekowi wykorzystanie swojego potencjału, rozwijanie pasji i osiągnięcie sukcesów zawodowych. Dlatego też, praca stanowi nieodłączną część ludzkiego życia, która wpływa zarówno na codzienność, jak i na długofalowy rozwój osoby.

Znaczenie pracy dla osób z niepełnosprawnością

Praca jest: najlepszym sposobem, by przywrócić niepełnosprawnych do w miarę normalnego życia – to podstawowa zasada współczesnej rehabilitacji (Dyszal, 2006). Praca oprócz zabezpieczenia finansowego, jest kluczową formą integracji osób z niepełnosprawnością z otoczeniem i daje wiarę we własne możliwości. Dlatego rehabilitacja zawodowa, która jest wykonywana przez pracę jest kluczową formą wsparcia i rehabilitacji osób z niepełnosprawnością. To właśnie ona przyspiesza proces rozwoju zawodowego i czyni osobę niepełnosprawną odpowiedzialną za podejmowane decyzje i realizowane działania (Szawłowski, 1998). Dzięki niej, osoby z niepełnosprawnością mogą w pełni i aktywnie uczestniczyć w społeczeństwie. Rehabilitacja zawodowa jest niezbędnym narzędziem, które wspiera jednostki w odzyskiwaniu samodzielności, budowaniu kompetencji zawodowych oraz integracji społecznej. Skuteczne narzędzia rehabilitacyjne pomagają nie tylko w adaptacji do wymagań rynku pracy, ale także przyczyniają się do zmniejszenia społecznego wykluczenia. Rehabilitacja zawodowa jest rodzajem rehabilitacji skupiającym się na przygotowaniu oraz wprowadzaniu osoby niepełnosprawnej na rynek pracy, co winno się odbywać w zgodzie z jej możliwościami psychofizycznymi, jak również ze zdobytymi wcześniej i posiadanymi kwalifikacjami zawodowymi, a także z uwzględnieniem reorientacji zawodowej (Mira-Lisiecka, 1997). Międzynarodowa Organizacja Pracy (MOP) zdefiniowała rehabilitację zawodową jako „część ogólnego procesu rehabilitacji, polegającą na udzieleniu osobie niepełnosprawnej takich usług, jak poradnictwo zawodowe, szkolenie zawodowe i zatrudnienie,

aby umożliwić jej uzyskanie, utrzymanie i awans w odpowiedniej pracy, a przez to integrację lub reintegrację w normalne życie społeczne” (Majewski, 1997, s. 32). Rehabilitacja zawodowa jest związana

z działaniami rehabilitacji medycznej i psychologicznej, to dzięki niej możliwe jest właściwe dostosowanie stanowiska, zawodu oraz szkoleń do osoby z niepełnosprawnością. Rehabilitacja zawodowa przebiega w sposób kompleksowy i składa się z następujących etapów:

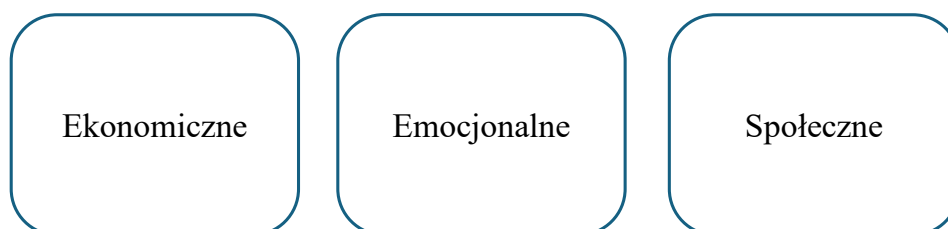

Rysunek 1. Etapy rehabilitacji zawodowej

Źródło: opracowanie własne na podstawie Migas (2009)

1. *poradnictwo zawodowe* – które jest oparte na ocenie zdolności do pracy; udzielenie odpowiedniej porady zawodowej w kwestii wyboru najkorzystniejszego zawodu bądź jego zmiany jest bardzo istotnym elementem, od niego bowiem zależy powodzenie całego procesu rehabilitacji zawodowej;
2. *przygotowanie do pracy* – polega na przyswojeniu przez osobę niepełnosprawną niezbędnej wiedzy teoretycznej, umiejętności praktycznych, a także form funkcjonowania i zachowania się w różnych sytuacjach zawodowych;
3. *zatrudnienie* – na tym etapie bardzo ważna jest pomoc osobie niepełnosprawnej w uzyskaniu odpowiedniej dla niej pracy zawodowej, a jej zapewnienie jest uwieńczeniem całego procesu rehabilitacji zawodowej, ale jeszcze się nie kończy;
4. *pomoc w adaptacji zawodowej* – jest bardzo istotny, zwłaszcza w początkowej fazie zatrudnienia; ma na celu ułatwienie osobie niepełnosprawnej w przystosowaniu się do wykonywania zadań zawodowych, do nowego środowiska pracy zarówno fizycznego, jak i psychicznego (Migas, 2009).

Odpowiednie dobrane stanowisko pracy i aktywność zawodowa, która współgra z możliwościami psychofizycznymi pełni funkcję terapeutyczną i wpływa na usprawnianie osoby z niepełnosprawnością. Niepełnosprawni, którzy nie mogą powrócić do wykonywanej pracy, powinni być poddani przekwalifikowaniu zawodowemu lub podjąć zatrudnienie w przystosowanych warunkach pracy. Aktywność zawodowa może kompensować ograniczenia, które wynikają z niepełnosprawności, co wpływa pozytywnie na jakość ich życia. Osoba niepełnosprawna, pracująca, ma znacznie więcej kontaktów społecznych, ma bardziej uregulowany tryb życia oraz posiada większe aspiracje i perspektywy awansu i rozwoju osobistego. Daje też poczucie niezależności materialnej i osobistej i w dużej mierze zabezpiecza przed marginalizacją społeczną (Maj, 2007). Zofia Kawczyńska-Butrym zestawiała korzyści, które wypływają z wykonywania pracy zawodowej. Podzieliła je na trzy grupy:

Rysunek 2. Korzyści wypływające z wykonywania pracy

Źródło: opracowanie własne na podstawie Kawczyńska-Butrym (2006)

- *Ekonomiczne (materialne)* - jest to tworzenie dóbr, uzyskiwanie zapłaty za pracę, która jest źródłem dochodu i satysfakcji materialnej.
- *Emocjonalne* - poczucie własnej wartości i bezpieczeństwa socjalnego, świadomość i szanse rozwoju osobowego, rozwoju i wykorzystania możliwości, zainteresować i talentów, poczucie własnego znaczenia i sensu życia
- *Społeczne* - wyznacza pozycję społeczną, daje możliwość kontaktów społecznych, jest czynnikiem integrującym, daje

poczucie przynależności do konkretnego środowiska zawodowego, pracowniczego i lokalnego (Kawczyńska-Butrym, 2006).

Dodatkowo w życiu osób z niepełnosprawnością praca nabiera szczególnego znaczenia, bowiem spełnia trzy podstawowe funkcje: dochodową, rehabilitacyjną i socjalizacyjną (Król, Przybyłka, 1999). Osoba niepełnosprawna, która nie podejmuje pracy jest uzależniona od innych osób. Korzysta ze świadczeń społecznych i jest zależna ekonomicznie. Dzięki podjęciu pracy osoba z niepełnosprawnością zawiera nowe znajomości i uczy się pomocy. Nowe kontakty zawodowe są szansą dla osób niepełnosprawnych na wykorzystanie własnych umiejętności i realizację celów (Kurkus-Rozowska, Tokarski, Najmiec 2000). Praca jest dla niej również satysfakcjonująca i daje możliwość socjalizacji oraz wpływa na wzrost poczucia własnej wartości. Osoby z niepełnosprawnością mają często trudności ze znalezieniem pracy, gdyż często zdarza się, że wymagane kwalifikacje są dla nich zbyt wygórowane i muszą szukać łatwiejszych prac. Niestety osoby niepełnosprawne, które są przygotowane do pojęcia pracy nie zawsze są w stanie zdobyć zatrudnienie, co prowadzi do tego, że dołączają do grona bezrobotnych osób i zawodowo biernych (Kirenko, Szarzyńska- Mazurek, 2012).

Poradnictwo zawodowe

Poradnictwo zawodowe dla osób z niepełnosprawnością odgrywa kluczową rolę w wspieraniu ich ścieżki zawodowej, integracji społecznej i osiągnięciu niezależności. Obejmuje ono działanie podejmowane wobec osób z niepełnosprawnością, które ma na celu wybór najlepszego dla niej zawodu. Poradnictwo zawodowe to: proces, w którym doradca zawodowy i klient pracują wspólnie, aby ten ostatni mógł osiągnąć lepsze zrozumienie samego siebie i wiedzę o świecie pracy i mógł bardziej realistycznie wybrać, zmienić lub dostosować się do wymagań, jakie stawia praca (Lamb, 1998). Wybierając odpowiedni zawód dla osoby z niepełnosprawnością doradca zawodowy koncentruje się na możliwościach, a nie na ograniczeniach osoby z naruszoną sprawnością organizmu (Maguszevska-Otulak, 2009). Poradnictwo skupia się przede wszystkim na rozmowie, w trakcie której

doradca uzyskuje informację o osobie i próbują wspólnie wyznaczyć wspólną ścieżkę. Zwraca uwagę na indywidualne umiejętności, zainteresowania, a także rodzaj i stopień niepełnosprawności. W trakcie rozmowy doradczej klient ma szansę zmierzyć się z własnymi lękami i obawami dotyczącymi swojej sytuacji na rynku pracy i koniecznością przekwalifikowania, pozwala zyskać pewność siebie, poprawić samoocenę własnych kompetencji i możliwości zawodowych (Wołk 2009). Doradcy zawodowi współpracują z urzędami pracy i zakładami lokalnymi, co pomaga na realną ocenę możliwości podjęcia zatrudnienia w danym zawodzie. Doradztwo zawodowe może być realizowane w formie zajęć indywidualnych i grupowych. Jest realizowane przez organizację pozarządową, które działają na rzecz osób niepełnosprawnych. Dobrze funkcjonujące poradnictwo wpływa na satysfakcję z pracy i prawidłowy rozwój zawodowy, co może wpływać na uczestnictwo w rynku pracy przez osoby z niepełnosprawnością i zmniejszenie udziału osób utrzymujących się ze świadczeń.

Możliwości aktywizacji zawodowej osób z niepełnosprawnościami

Właściwy dobór aktywizacji zawodowej osób z niepełnosprawnościami powinien być odpowiednio dobrany do stopnia niepełnosprawności i wieku osoby. Wśród możliwości aktywizacji zawodowej osób z niepełnosprawnościami możemy wyróżnić:

- *Otwarty rynek pracy dla osób z niepełnosprawnością* - umożliwi znalezienie pracy na takich samych zasadach jak kandydaci pełnosprawni, a pracodawca, wybierając pracownika bierze pod uwagę doświadczenie zawodowe i kwalifikację.
- *Chroniony rynek pracy* - stwarza warunki do zatrudnienia osób niepełnosprawnych o ograniczonej zdolności do pracy. Celem jest stworzenie osobom niepełnosprawnym warunków do pracy zarobkowej.
- *Warsztaty terapii zajęciowej (WTZ)* - placówka wykonująca rehabilitację społeczną i zawodową niepełnosprawnych podopiecznych. Terapia realizowana jest poprzez terapię zajęciową.

Podstawą prawną działania WTZ są ustawa o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych oraz rozporządzenie o WTZ-ach (Dz.U. z 2021 r. poz. 2284). Uczestnictwo zalicza się do podstawowych form aktywności, która wspomaga rehabilitację zawodową i społeczną.

- *Zakłady aktywności zawodowej (ZAZ)* - wyodrębnioną organizacyjnie i finansowo jednostką, która zapewnia zatrudnienie osobom niepełnosprawnym ze znacznym stopniem niepełnosprawności oraz osobom z umiarkowanym stopniem niepełnosprawności, u których stwierdzono autyzm, upośledzenie umysłowe lub chorobę psychiczną. Osoby te wymagają specjalnych tzw. chronionych warunków pracy.

Aktywizacja zawodowa osób z niepełnosprawnościami obejmuje szereg działań i programów mających na celu zwiększenie ich szans na zatrudnienie, rozwój zawodowy oraz pełne uczestnictwo w życiu społecznym.

Podsumowanie

Praca zawodowa odgrywa szczególne znaczenie w życiu osób z niepełnosprawnością. Niepełnosprawność bywa rozumiana jako pewne ograniczenie, ale nie stanowi ono czynnika, który wyklucza osobę z życia społecznego czy zawodowego. Praca, dla osób z niepełnosprawnościami, pełni funkcję rehabilitacji społecznej, umożliwiając jedyną możliwość zakorzenienia się w głównym nurcie życia. Praca zawodowa jest kluczowym elementem, kształtującym osobowość, system wartości, a także pełniącym istotną funkcję społeczną. Praca nie tylko zabezpiecza finansowo, ale również wpływa pozytywnie na integrację społeczną, rozwój zawodowy oraz poczucie własnej wartości.

Rehabilitacja zawodowa ma kompleksowy charakter, który obejmuje poradnictwo, przygotowanie do pracy, zatrudnienie oraz pomoc w adaptacji zawodowej. Efektywna rehabilitacja zawodowa przyczynia się do zmniejszenia społecznego wykluczenia osób z niepełnosprawnościami. Istnieje wiele korzyści wynikających z wykonywania pracy zawodowej, dzieląc je na aspekty ekonomiczne,

emocjonalne i społeczne. Praca stanowi źródło dochodu, zapewnia poczucie bezpieczeństwa socjalnego, a także umożliwia rozwijanie i wykorzystywanie zdolności i talentów. Poradnictwa zawodowe spełnia istotne znaczenie w wspieraniu osób z niepełnosprawnościami na ścieżce zawodowej. Dobrze funkcjonujące poradnictwo może wpływać pozytywnie na satysfakcję z pracy, rozwój zawodowy oraz uczestnictwo w rynku pracy przez osoby z niepełnosprawnością.

Możliwości aktywizacji zawodowej osób z niepełnosprawnościami, takie jak otwarty rynek pracy, chroniony rynek pracy, warsztaty terapii zajęciowej, zakłady aktywności zawodowej, mają na celu zwiększenie szans na zatrudnienie i pełne uczestnictwo w życiu społecznym.

Bibliografia

- Chojnacka-Szawłowska, G., Szawłowski, K. (1994). *Rehabilitacja*. Warszawa: Wydawnictwo Medyczne Agencja Wydawniczo-Informacyjna.
- Dyszal, A. (2006). Pozwólcie nam pracować. *Przeгляд, 11*.
- Gitling, M. (2005). *Człowiek w organizacji, ludzie struktury organizacji*. Warszawa: Wydawnictwo Difin.
- Kawczyńska-Butrym, Z. (2006). Koncepcja niwelowania indywidualnych barier w poszukiwaniu pracy przez osoby niepełnosprawne. *Aktywizacja Zawodowa Osób Niepełnosprawnych, 3–4(7–8)*, 199–213.
- Kirenko, J., Sarzyńska-Mazurek, E. (2012). Psychospołeczne aspekty funkcjonowania zawodowego osób z niepełnosprawnością. W: D. Tomczyszyn, W. Romanowicz (red.), *Aktywność zawodowa osób z niepełnosprawnością*. Biała Podlaska: Wydawnictwo Państwowej Szkoły Wyższej w Białej Podlaskiej.
- Król, M., Przybyłka, A. (1999). Rynek pracy osób niepełnosprawnych. W: L. Frąckiewicz (red.), *Niepełnosprawni w środowisku społecznym* (s. 30–45). Katowice: Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Katowicach.
- Kurkus-Rozowska, B., Tokarski, T., Najmiec, A. (2000). *Opracowanie zasad oceny postępu rehabilitacji medycznej i zawodowej na*

- bazie procedur badawczych dla oceny możliwości psychofizycznych wybranej grupy osób niepełnosprawnych z dysfunkcją narządu ruchu.* Praca CIOP.
- Lamb, R. (1998). *Poradnictwo zawodowe w zarysie. Zeszyty informacyjno-metodyczne doradcy zawodowego.* Warszawa: Krajowy Urząd Pracy.
- Lisiecka, M. (1997). Model rehabilitacji w Polsce. Wybrane aspekty organizacyjno-prawne. *Auxilium Sociale - Wsparcie społeczne, 1.*
- Maj, K. (2007). o potrzebie badań nad aktywnością zawodową osób z ograniczoną sprawnością. W: A. Brzezińska, Z. Woźniak, K. Maj (red.), *Osoby z ograniczoną sprawnością na rynku pracy* (s. 13-22). Warszawa: Academica Wydawnictwo SWPS.
- Majewski, T. (1997). MOP w działaniach na rzecz rehabilitacji zawodowej i zatrudnienia osób niepełnosprawnych. Niepełnosprawni na rynku pracy. *Biuletyn Ośrodka Informacyjnego Rady Europy, 4.*
- Migas, A. (2009). o integracji społecznej i zawodowej osób niepełnosprawnych. *Niepełnosprawność i Rehabilitacja, 1(2), 24-44.*
- Okoń, W. (2004). *Nowy słownik pedagogiczny.* Warszawa: Wydawnictwo PAX.
- Otrębski, W., Rożnowski, B. (2008) *Sytuacja psychologiczna osób z niepełnosprawnością na rynku pracy.* Lublin: Instytut Rynku Pracy.
- Paszkwicz, M.A. (2008). Osoby niepełnosprawne a zdolność do zatrudnienia. W: A. Barczyński (red.), *Společne korzyści zatrudniania osób niepełnosprawnych.* Warszawa: Krajowa Izba Gospodarczo-Rehabilitacyjna.
- Smoleń, R. (2004). *Poczucie jakości życia i jego wybrane psychospolečne korelaty u młodzieży z upośledzeniem umysłowym.* [Niepublikowana praca doktorska, Katolicki Uniwersytet Lubelski].
- Szawłowski, K. (1998). *Rehabilitacja: podstawy diagnostyki funkcjonalnej, usprawniania leczniczego i reintegracji społecznej.* Gdańsk: Akademia Medyczna.

- Szymczak, M. (red.) (1979). *Słownik języka polskiego, t. 2*. Warszawa: Wydawnictwo PWN.
- Tarkowska, E. (2006). Ubóstwo i wykluczenie społeczne. Koncepcje i polskie problemy. W: J. Wasilewski (red.), *Współczesne społeczeństwo polskie. Dynamika zmian*. Warszawa: Scholar.
- Wołk, Z. (2009). *Osoba bezrobotna jako klient oporujący. Zeszyty informacyjno-metodyczne doradcy zawodowego, nr 43*. Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej.

Akty prawne

- Rozporządzenie Ministra Gospodarki, Pracy i Polityki Społecznej z dnia 25 marca 2004 r. w sprawie warsztatów terapii zajęciowej (Dz.U. z 2021 r. poz. 2284).
- Ustawa z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych (Dz.U. 123/97 z późniejszymi zmianami).